

CSALÁD- ÉS ISKOLATÖRTÉNET ÖSSZEFONÓDÁSA, AVAGY MIRE HASZNÁLHATÓK A KÖZGYŰJTEMÉNYI FORRÁSOK

címmel rendezett konferenciát 2018. október 1-én
az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum

A család kutatás mind a magánembereket, mind a szakembereket széles körben érdeklő téma. A könyvtárak, levéltárak és a múzeumok is a maguk gyűjteményeiből fontos forrásdokumentumokat biztosítanak ehhez. Az iskolai évkönyvek, az iskolai anyakönyvek, az iskolai élet egyéb írott és tárgyi dokumentumai egyszerre mesélnek konkrét emberek, családok és korszakok történetéről.

Péterfi Rita igazgatónő köszöntötte az egybegyűlteket. Elmondta, hogy a család- és iskola-történet összefonódik, éppen ezért gondolták úgy, hogy az OPKM, a Fővárosi Levéltár és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára közösen tartja meg a konferenciát. „Nem riválisai vagyunk egymásnak, hanem együttműködünk” – mondotta. Hiszen a feladatok is közősek: gyűjtés, feldolgozás, szolgáltatás, azaz a tudás közvetítése.

A Bolyaiak és az Eötvösök. Eötvös József, a Bolyai-kultusz magyarországi elindítója címen *Gazda István* tudománytörténész, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója volt az első megszólaló. Kiváló és szuggesztív előadónk pillanatok alatt eljuttatott bennünket egy geneológiai sor bemutatásával Zrínyi Miklóstól Thurzó Gáboron, Károlyi Sándoron és a Lilienfeldeken keresztül Eötvös Józsefig. Felsorolt számos kiadványt, amelyek nélkülözhetetlenek a történelem segédtudományaihoz, így a családtörténeti kutatáshoz a Nagy Ivánon és Kempelenen kívül. Csak néhány ezek közül: Baán-Kóczy-Gazda: Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561-1944; Magyar Könyvészet 1921-1944; Bogdán István: A történelem segédtudományai

1986; Bodor-Gazda: Magyarország honismereti irodalma 1527-1944; Márkus Mészáros-Gazda: Magyar neveléstörténeti irodalom (1800-1944) 1985.

Megtudtuk, hogy Eötvös Lóránd tudós fotográfus volt, aki 2500 eredeti felvételt hagyott maga után. Nem véletlenül neveztek el róla hegy-csúcsot Olaszországban. Nem kis derűtséget okozva elmesélte, hogy milyen módon kapta meg az ELTE névadójaként Eötvös Lorándot. A „névadó” bizottság azon tagját, aki báró Eötvös Lorándot ajánlotta, azonnal börtönbe zárták, majd később – nem találva megfelelő szocialista tudóst – előkerült a Népszava 1919. április 11-i száma, melyben a következőket olvashatjuk: „*A közoktatásügyi népbiztosság Eötvös Lorándot, a nemzetközi tudományosságának szerdán elhunyt nagy munkását a munkástársadalom halottjának tekinti és maga gondoskodik temetéséről.*” Így megszületett az ideológia, a proletáriátus nagy halottja már megfelelt névadónak.

Kiemelte, hogy Eötvös József a Bolyai-kultusz elindítója. 1869-ben Olaszországból kapott levélben hívták fel figyelmét a két nagyszerű erdélyi tudósra. „*A nagy táltum, amely használatlanul ásatott el*”- írják Bolyai Jánosról. Az Appendix 1867-ben megjelent franciául és németül, 1868-ban olaszul és csak 1896-ban magyarul! Eötvös Loránd Kolozsvárott a Bolyai-emlékünnepen (1903. jan. 15.) beszédéből idézett zárásként: „*ha igazi tudósok és – amint kell – jó magyarok akarunk lenni, úgy a tudomány zászlóját olyan magasra kell emelnünk, hogy azt hazánk határain túl is meglássák, és megadhassák neki az illő tiszteletet*”

Mitadtak nekünk a statisztikusok?

Család és oktatás a számok tükrében a XIX. és XX. század folyamán előadás-címmel Kovács Csaba tudományos kutató, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárát képviselte.

Az első népszámlálás II. József nevéhez fűződik 1784-1787 között, amely az adózásra és a katonai szolgálatra irányult. Az első modern népesség-összeírás 1869-ben történt. Először kérdeztek rá a megszámlált személy műveltségi és családi viszonyaira. Később egyre összetettebb lett az iskolarendszer így a műveltségi és oktatásköri kérdések is bővültek. Grafikonokon láthattuk a változást: a népiskolai rendszer – általános tankötelezettség bevezetése után érvényesült a súlyponteltolódás a műveltségi szintekben.

Kovács Csaba ismertette még a főbb kutatási területeket:

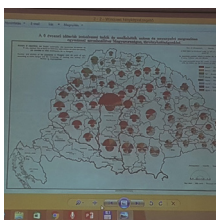
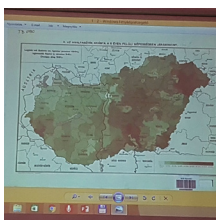
1. Kultúrstatistika:

- Könyvkiadási statisztika: 19. sz. elejétől
- Múzeumok és kiállítások: 19. sz. végétől
- Sajtóterjesztés: 19. sz. végétől
- Sajtókiadás: 1926-tól
- Mozi: 1927-től
- Színház: 1928-tól
- Kultúrházak: 1930-tól
- Rádiózás: 1925-től
- Televízió: 1957-től

2. Családi állapotra vonatkozó kérdések

3. Családstatistika:

- 1970 óta személyi kérdőívek bevonásával történik.

Családfakutatás és levéltár-pedagógia. Iskolai iratok beépítése a levéltár foglalkozásaiba címmel Rácz Attila főosztályvezetőt hallottuk a Budapest Fővárosi Levéltárából.

A családfakutatás fontos szerepet kap a levéltár-pedagógiai foglalkozások során is. 2010 óta rendszeresen tartanak foglalkozásokat, többféle tematikát dolgoztak ki. Téma napokat, vetélkedőket rendeznek.

Jelenleg 4 témában ismertetik meg a digitalizált és eredeti levéltári dokumentumok használatát a fiatalokkal. A témák a következők:

1. PUF – A Pál utcai fiúk című ifjúsági regény adja a keretet. Irányított kutatással megtudják a diákok, hogy ki honnan származik, mely iskolákban tanult. Kik voltak a Pásztorok?

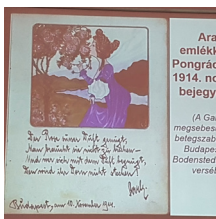
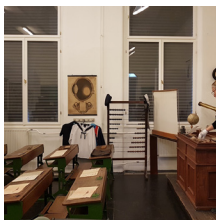
2. Fasori – A Fasori Evangélikus Gimnázium diákjai Neumann János és Wiegner Jenő személyével ösztönzik arra a résztvevőket, hogy megismertessék, vajon hogyan éli át a kutató a kutatás élményét. Az előadó megjegyezte, hogy szerencsére az Evangélikus Országos Levéltár a BFL-ban bérlet raktárat és nagyon jól együttműködnek az ott „állomásozó” kollégákkal: könnyen hozzájutnak egy-egy eredeti dokumentumhoz.

3. Egyéb iskolai iratok – Egy múzeumpedagógiai pályázat elnyeréséhez 7 iskolával kötöttek szerződést. Példaként a Veres Pálné Gimnáziumot említette, ahol már az 1800-as évek végétől tantestületi jegyzőkönyvek, érettségi dolgozatok állnak rendelkezésre.

4. A „Rejtőzködő Birodalom” – még kidolgozásra vár. Rejtő Jenő (Reich Jenő) élete és művei köré épülne fel a kutatás.

A Pál utcai fiúk a múzeumban címmel üdítő múzeumpedagógiai foglalkozását mutatta be *Vargáné Arany Csilla Katalin* múzeumpedagógus, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársa. A program elsősorban az iskolásoknak szól, akiknek a regény kötelező olvasmánya. Először térképen próbálják megtalálni, hogy mely helyszíneken játszódik a regény. Majd kis tárgyakat felismerve kell kitalálni, hogy azok melyik szereplőhöz kötődnek. Megismerkedhetnek a 19. század végén berendezett népiskolával. Beülhetnek a padokba, megismerik a környezetet, a fegyverkezés eszközeit stb. Pennával, mártogatós tollal írhatnak egy-egy regénybeli szereplő nevében egy másik szereplőnek üzenetet. A foglalkozás során egy-egy ismeretlen fogalommal ismerkednek meg a diákok. Esetünkben ez a *stanecli* volt. El kellett készíteni, meg kellett tölteni, de csak olyan csemege kerülhetett bele, amit a regény sorai közt olvashattunk. A program szórakoztató, élvezetes ismerkedés a múlt század oktatásával, mindennapi életével. Egy ilyen foglalkozás után bizonyára jobban sikerül a témazáró dolgozat, mert átélve mindez megmarad az iskolás korosztály emlékezetében.

Egy polgárlány iskoláztatása és háborús levelezése. Az 1910-es évek családi dokumentumai alapján címmel *Gereben Ferenc* művelődésszociológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK professzora egy néhány évvel ezelőtt, a Vas megyei Velem községben őrzött családi hagyatékban fellelt első világháborús

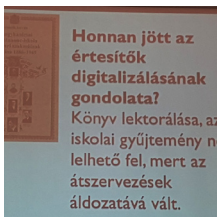
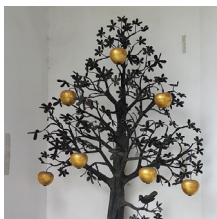
levelezést és annak történelmi hátterét mutatta be, a 2017-ben megjelent **„Most minden valamirevaló férfinak itt a helye!”** című könyve alapján. A lövészárokból írt levelek a harctéri eseményekről és szabadidős tevékenységekről, a levélírók lelki állapotáról, harci moráljáról is tudósítanak, ugyanakkor a család- és hadtörténeti információk mellett művelődés- és társadalomtörténeti vonásokat is hordoznak. Egy család, sőt egyetlen személy dokumentumainak kis világában – mint cseppben a tenger – ott tükröződik a kor történelmének nagy drámája. Az egyetlen személy nem más, mint az előadó nagymamája Keszler Aranka, egy evangélikus polgári család leánya. A megszólaltatott levélírók hasonlításnak egy háborús regény szereplőjéhez, akik harcolnak, szerelembe esnek, megsebesülnek és esetenként meg is halnak, de akiknek – néha csak hézagosan feltárható – történetét nem az író fantáziája, hanem maga a történelem alakította. Az előadás kiválaszt néhányat a kötet levélírói közül, és az ő sorsukon keresztül – a hagyatékban talált képeket is segítségül hívva – ábrázolja a száz évvel ezelőtti Nagy Háború sokszínű világát.

Egy iskolatörténeti gyűjtemény szerveződése, forrásai és használatuk a családkutatásban címmel *Balogh Mihály*, az OPKM nyugalmazott főigazgatója olvasta fel előadását. Elmondta, hogy az iskolatörténeti szakgyűjtemény könyvtári kontextusban szólal meg az iskolai könyvtár iskolatörténeti gyűjteményeként. Példaként Pannonhalmát

említette meg, melynek már kezdettől könyvtára is volt. 1895/1896-ban számos iskolatörténet jelent meg, ezek ott maradtak az iskolák könyvtáraiban. A II. világháború után az államosítással megszűntek az iskolai értesítők, melyekből kutatható lenne az iskolatörténet. Az 1960-as években a Hazafias Népfront felkarolta a helyismereti, helytörténeti gyűjtemények létrehozatalát. Számos ilyen létesült, a gyűjtés és feldolgozás is eredményes vagy részben eredményes volt, de a szolgáltatás elkülönül a gyűjteménytől. 1995-ös Nemzeti Tantervben felértékelődött az iskolai könyvtárak szerepe, SzMSz, gyűjtőköri szabályzat határozza meg a munkát. A helyi tantervekbe bevezették a honismeret, helyismeret tantárgyat. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről már a helytörténeti gyűjtemény szolgáltatásáról beszél.

Tehát szándék és igény van, de idő és hely nincs, zsúfoltság, kényszerhelyzet van a törzsállomány gondozása mellett – állapította meg Balogh Mihály.

Az iskolai értesítők digitalizálása és közzététele kapcsán keletkezett tapasztalatokról Czupi Gyula, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár igazgatója beszélt. Nagykanizsán 1999-ben határozták el, hogy a helyi tartalmak digitális hozzáférhetőségét biztosítják. „Közösen gyűjtünk és használunk” szlogennel indították el a városban a helyismereti kutatások segítségét. A munkát a mikrofilmek, majd a helyi

sajtó digitalizálásával kezdték el. A Zalai Közönyt 1920-tól digitalizálták, mára már kb. 10 ezer oldal érhető el.

Mi a cél?

- helyismereti kutatások segítése;
- olcsó eszközökkel, könnyű betanulással, a létrehozás és a használat tömegessé válásának lehetőségével digitalizálni;
- a „helyről”, a régióról létrejött dokumentumok közzétételét biztosítani.

A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája címmel Gráberné Bősze Klára bibliográfus beszélt a könyvtár olvasótermében. Felolvasásában az iskolatörténet kutatáshoz nélkülözhetetlen iskolai értesítőkről hallottunk.

Elődeink az iskolapadban, azaz miről mesélnek az iskolai értesítők? címmel Bognár-Nagy Mária külföldi gyűjtemény-kezelő, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársa tartott előadást. Gereben Ferenchez hasonlóan ő is egy családtag kapcsán, anyai nagynénjének, Csavajda Júliának és édesapjának, Nagy Lajosnak iskolai tanulmányait mutatta be, iskolatörténeti összefüggésben.

A konferencián elhangzott előadások prezentációi az alábbi linken érhetők el: <https://bit.ly/2GalMXm>

Kovácsné Pázmándi Ágnes
Dunamelléki Református
Egyházkerület Ráday Könyvtára